

Warto wiedzieć. Stanowienie wyróżnień przez samorządy.

1. Podstawa prawna

Zgodnie z parokrotnie nowelizowaną ustawą z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach (Dz. U. z 2016 r., poz. 38), zwaną dalej w tekście – ustawą, jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać, w drodze uchwały organu stanowiącego danej jednostki, nie tylko własne herby i flagi, ale także emblematy oraz insygnia i inne symbole (art. 3 ust. 1 ustawy). Pod tą dość ogólną nazwą, określającą godło, znak, oznakę – ustawodawca zezwolił na wprowadzanie przez jednostki samorządu terytorialnego także różnego rodzaju wyróżnień – odznak honorowych czy też medali honorowych. Sugestię takiego odczytania wspomnianego przepisu zawiera art. 2 ust. 2 ustawy, w którym ustawodawca objaśnił, że „odznakami mogą być emblematy [...] jeżeli sposób ich sporządzenia i używania wskazuje na to, że mają służyć celom określonym w ust. 1.” Tyle, że przywołany ust. 1 tego artykułu, określając w pkt 1 litera a, rodzaje odznak honorowych, z mogących być uznanymi za samorządowe wymienia jedynie odznaki stanowiące wyróżnienie za zasługi „w rozwój określonego województwa”.

Powyższe ograniczenie, relikwint braku samorządu terytorialnego w okresie tworzenia ustawy, było powodem jej nowelizacji w 2009 r. To wówczas art. 4 ust. 3 nadano obecne brzmienie: „Odznaki honorowe za zasługi w działalności państwowej lub społecznej na rzecz rozwoju określonej jednostki samorządu terytorialnego są ustanawiane przez organ stanowiący tej jednostki”. I choć na skutek niewątpliwego przeoczenia pozostawiono wspomniane wyżej w art. 2 ust. 1 pkt 1 lit. a, sprzeczne z nowelizacją stwierdzenie dopuszczające odznaki honorowe za zasługi w rozwoju jedynie województwa, to jednak ustawodawca, poprzez rozszerzenie przepisu zawartego w art. 4, zezwolił na posiadanie odtąd odznak honorowych przez jednostki samorządu terytorialnego różnego szczebla, nie tylko przez określone województwa, ale także powiaty i gminy (miasta). Jest to istotna zmiana doprecyzowująca uprawnienia do stanowienia wyróżnień przez wszystkie samorządy, ograniczone odtąd nie ze względu na stopień swego szczebla organizacyjnego, tylko wymienionymi w ustawie względami merytorycznymi. Najważniejsze z nich określa art. 3 ust. 2 ustawy: jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać swoje wyróżnienia, ale jedynie w **zgodzie z zasadami heraldyki i miejscową tradycją historyczną**. Ponadto, w świetle art. 3 ust. 3 ustawy, wzory owych symboli wymagają zaopiniowania przez ministra właściwego do spraw administracji publicznej. A zatem **przed podjęciem uchwały o ustanowieniu wyróżnienia, samorząd, na podstawie przyjętego tylko projektu takiej uchwały, musi otrzymać opinię ministra o proponowanym wyróżnieniu**. Opinię tę minister formułuje wyłącznie po przedstawieniu mu uchwały Komisji Heraldycznej (art. 2a ust. 3 pkt 1 ustawy), będącej na podstawie art. 2a ust. 1 ustawy, jego organem opiniodawczo-doradczym w zakresie powyższych spraw. Z tego wynika, że składane ministrowi wnioski samorządowe za każdym razem kierowane są przez niego z urzędu do Komisji Heraldycznej.

Naczelnny Sąd Administracyjny wyrokiem z dnia 25 maja 2006 r. I OSK 462/06, stwierdził jednoznacznie, że „tylko opinia pozytywna ministra właściwego do spraw administracji publicznej wydana w oparciu o stanowisko kompetentnego w tej dziedzinie organu jakim jest Komisja Heraldyczna [...] daje podstawę organowi stanowiącemu danej jednostki samorządu terytorialnego do podjęcia uchwały o ustanowieniu herbu, flagi czy innych symboli”, a zatem i wyróżnienia (odznaki honorowej, medalu honorowego). Wystawiona więc przez ministra opinia negatywna o proponowanym znaku samorządowym, obliuguje organ stanowiący jednostki samorządowej do ponownego podjęcia procedury, przy czym ustawa nie określa ile razy można występować o opinię. W praktyce sprowadza się to najczęściej tylko do ponownego wystąpienia, bowiem Komisja Heraldyczna formułując swoje uwagi w trosce nie tylko o poziom projektowanych odznak, ale także o prawidłową treść towarzyszącym im dokumentom, zawsze w swej uchwale wyraźnie wskazuje na ewentualne uchybienia, doradzając jednocześnie kierunek zmian.

Samorządowe odznaki honorowe są rodzajem odznaczeń regionalnych czy gminnych (municipalnych). Są one niejako wizytówką społeczności zamieszkującej województwo, powiat albo gminę (miasto), zatem wnioskodawca, co zrozumiałe, winien z najwyższą starannością podejmować ich projektowanie. Należy przy tym pamiętać o przepisie art. 6 ust. 1 ustawy określającym, że organy ustanawiające

odznakę ustalają nie tylko jej wzór oraz zasady i tryb jej nadawania, ale i noszenia, a skoro tak, to **odznaką honorową może być wyłącznie znak przewidziany do noszenia.**

2. Uchwała o ustanowieniu odznaki lub medalu

W projekcie uchwały o ustanowieniu odznaki lub medalu musi znaleźć się podstawa prawna ustanowienia. Będzie to przywołanie w przypadku ustanawiania odznaki honorowej wspomnianego art. 4 ust. 3 ustawy, a w przypadku medalu honorowego, art. 3 ust. 1 ustawy. W uchwale ważne jest określenie celu ustanowienia. Jego brak jest świadectwem nie przemyślanej decyzji i rzutuje na odbiór społeczny proponowanego wyróżnienia. Tu od razu należy zaznaczyć, że zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 16 października 1992 r. o orderach i odznaczeniach (Dz. U. z 2015 r., poz. 475), wyraz „wybitne” jest słownym wyróżnikiem zasług nagradzanych wyłącznie orderami, zatem określając w projekcie uchwały czy regulaminu nadawania zasługi, za które wyróżnienie ma być nadawane, nie można użyć tego zwrotu.

Dokładny, ale zarazem zwięzły opis, a w przypadku odznaki na wstążce także opis jej kolorystyki, przy czym wymiary należy planować raczej w pełnych milimetrach, winien być zawarty w uchwale ustanawiającej. Załącznikiem do niej jest wówczas wyłącznie wzór graficzny, barwne przedstawienie obu stron projektowanego wyróżnienia (w skali 1:1, ale bez zaznaczania na nim wymiarów). Nie powtarza się opisu na załączniku z wzorem graficznym. Natomiast przygotowując regulamin nadawania, załącznikami do niego będą formularz wniosku o nadanie oraz wzór dokumentu nadania – dyplomu ewentualnie dodatkowej, potwierdzającej prawo do noszenia wyróżnienia, legitymacji. **Ważna uwaga: wszystkie załączniki, o czym się zapomina, są integralną częścią uchwały i nie mogą być w niczym z nią sprzeczne.**

Przystępując do opisu najpierw winno się określić ogólnie kształt, rodzaj materiału, kolor i wymiary odznaki czy medalu. Jeżeli jest to wyróżnienie przewidziane do noszenia na wstążce, określa się rodzaj zawieszenia, jeżeli ma być to odznaka do przypięcia wprost na piersi, podaje się rodzaj mocowania. Wymiary podaje się w pełnych milimetrach, najpierw wysokość, potem szerokość, ewentualnie średnicę.

Kolejno opisuje się **lico** (stronę licową, awers), następnie **odwrocie** (stronę odwrotną, rewers). W przypadku medali czy odznak jednostronnych, podaje się, że strona odwrotna jest gładka, przy czym w przypadku odznak jednostronnych tu opisuje się rodzaj mocowania.

Widniejący na odznace czy medalu herb, albo samo godło herbowe, określamy jako „ustalonego wzoru”, ewentualnie należy przywołać uchwałę, którą został przyjęty. Zawsze jest to jednak **wizerunek** herbu lub godła, a nie herb czy też godło. Jeżeli wizerunek jest barwny, emaliowany lub pokryty barwnym lakierem, też należy to podać.

Jeżeli wyobrażono czyjąś postać, określamy kogo, i czy jest to wizerunek w całej postaci, czy w popiersiu, na wprost, w profilu (lewym, prawym) albo $\frac{3}{4}$ w lewo, prawo, patrząc od strony postaci. Nazwać należy także wizerunki przedstawionych budowli, określić pejzaż, w przypadku, gdy go przedstawiono.

Ozdobniki czy motywy dekoracyjne w kształcie liści czy wieńca zawsze są stylizowane i tak je w opisie należy określać. Stylizowany wieniec może coś otaczać, ale jeżeli nie jest pełnym, tylko np. umieszczonym u dołu przedstawienia, to będzie to półwieniec ujmujący od dołu. Wieńce mogą być z samych liści, często wówczas są przewiązywane na krzyż, czyli z **przewiązką krzyżową**. Może ona być w jednym miejscu, czy po przekątnych. Te szczegóły również wymieniamy. Niekiedy wieńce są nie tylko z liści, ale z całych gałązek; zawsze to rozróżnienie należy podkreślić i zarazem określić rodzaj rośliny.

Napisy, które winny być w całości pisane wielkimi literami, czyli majuskułą, określa się jako **napisy majuskułowe**, przy czym trzeba zaznaczyć czy napis jest **wypukły**, czy **wklęsły** oraz podać jego umiejscowienie, np. w górnym (dolnym) łuku. Napis w otoku to wyłącznie napis biegnący w koło, zamknięty zaznaczonym otokiem, a napis otokowy, to biegnący w koło, ale bez otoku. Niekiedy pomiędzy wyrazami napisu stosuje się przerywniki (**dywizory**); ich kształt też należy określić. Może to być np. kropka, gwiazdka czy mały ornament roślinny. Opisując gwiazdki określa się liczbę ich promieni (nie – ramion!), ornament roślinny zawsze jest stylizowany, a więc opisując dywizor w kształcie różyczki, określa się go np. jako „w kształcie stylizowanej, sześciopłatkowej różyczki”.

Istotna uwaga: w opisie nie określa się szczegółowo kroju pisma (rodzaju czcionki) projektowanych napisów. Projektant może podać taką informację, ale tylko w warunkach technicznych przewidzianych do wykorzystania przez wykonawcę.

Wstążkę do ewentualnego zawieszenia odznaki opisuje się na końcu, podając **rodzaj** tkaniny, **kolor** oraz **szerokość** (w milimetrach), a jeżeli są na niej paski czy prążki, podaje się ich barwę, szerokość i w jakich są odstępach od siebie lub od krawędzi wstążki. **Pasek**, to odmierzonej barwy część wstążki o szerokości mniejszej od szerokości całej wstążki, ale nie mniejszej niż 5 mm; węższe są **prążki** – od 4 mm aż do pojedynczej nitki, choć na ogół przestaje się na najmniejszej ich szerokości, najczęściej wynoszącej 1 mm. Paski po brzegach wstążki, to paski tkane jako przylegające do jej krawędzi, choć niekiedy sama krawędź wstążki może być jeszcze innej barwy, co należy zaznaczyć, natomiast paski wzdłuż brzegów, zawsze biegną w jakimś odstępnie od krawędzi wstążki. Czasami projektuje się wstążkę w dodatkowe znaki, tkane lub haftowane, co oczywiście zwiększa jej indywidualność, ale trzeba mieć świadomość, że nie każdy wytwórca potrafi ją wyprodukować, nie mówiąc już o podroźeniu kosztów. Tak też jest z projektowaniem pasków czy prążków z użyciem nici metalowych, złotych lub srebrnych. Choć wzbogacają barwy wstążki, niestety, wytwórcie krajowe nie potrafią zrealizować takiego zamówienia, trzeba zwrócić się z tym do wytwórni obcych; nie mają one z tym problemu.

Nie podaje się długości wstążki, a jej końce nie zawsze są zszywane, aby wyróżniony mógł jej długość dopasować do długości wstążek posiadanych odznaczeń, obok których będzie nosił wyróżnienie samorządowe. Należy jednak pamiętać, że zwyczajowa długość (wstążki złożonej) wynosi ok. 65 mm, z kolei jej szerokość winna odpowiadać średnicy samej odznaki, ewentualnie może być nieco szersza, natomiast nie powinna być od niej węższa. Uwzględniając te dane, w takich proporcjach należy przedstawić wstążkę w załączniku z wzorem graficznym odznaki.

W uzasadnieniu do uchwały warto zadbać o wytłumaczenie użytej symboliki, a także podać odniesienie do zastosowanych barw. Jeżeli użyto sentencji łacińskiej, dla uniknięcia niejasności lepiej dodać jej tłumaczenie.

Pudełko na przechowywanie odznaki czy medalu (etui) nie wymaga określenia wzoru, a dane o jego wyobrażeniu wraz z warunkami technicznymi konieczne są jedynie dla wykonawcy.

Załączniki, co podkreślono już wyżej, są integralną częścią aktu ustawodawczego, dlatego zarówno w treści projektu uchwały, w regulaminie nadawania, jak i w załącznikach z wzorami graficznymi wyróżnienia, dokumentach nadania i formularzach wniosku o nadanie, **nazwa wyróżnienia musi występować w tym samym brzmieniu, zgodnym z uchwałą o jego ustanowieniu**. Nie trzeba przypominać, że wszystkie określenia występujące w treści dokumentów muszą być poprawne językowo i wyrażone zgodnie z zasadami pisowni polskiej. Dlatego nazwę wyróżnienia nie można w całości zapisywać wersalikami, bo będzie to błąd ortograficzny. Wielką literą wyróżnia się jedynie poszczególne człony nazwy, a zatem powinno się napisać np. **Odznaka Honorowa Gminy**, a błędem będzie zapisanie w uchwale ustanawiającej nazwy ODZNAKA HONOROWA GMINY. Określenie dodatkowe w nazwie „za Zasługi dla...” jest zbędne, ten typ napisu umieszcza się na samym wyróżnieniu. Nie stosuje się w nazwie cudzysłówów.

Formułując projekt uchwały czy regulaminu, winno się posługiwać ustawowymi zasadami techniki prawodawczej. Dotyczy to zwłaszcza odpowiedniego podziału na paragrafy, ustępy i punkty, co dotyczy zwykle bardziej rozbudowanych przepisów regulaminu nadawania, wymaganego do kompletu dokumentów. Może on być ustanowiony odrębną uchwałą lub wprowadzony jako załącznik do uchwały stanowiącej wyróżnienie. W przypadku, gdy dotyczy nadawania odznaki honorowej, musi zawierać określony sposób noszenia, natomiast zawsze winno się podać kto i kiedy wręcza wyróżnienie, czy wydaje się jego duplikat i na jakich zasadach, w jakich warunkach można go pozbawić.

Żadną miarą organ nadający czy tylko opiniujący nadanie wyróżnienia samorządowego (o ile przewidziany jest w regulaminie jakiś specjalny zespół), **nie może nosić nazwy „Kapituła”**. Tytuł ten przysługuje wyłącznie honorowym zespołom powoływanym przez głowę państwa spośród kawalerów orderów w tych orderach, w których ustawowo je wprowadzono (por. cytowaną wyżej ustawę z dnia 16 października 1992 r. o orderach i odznaczeniach). Nie można więc nazwy kolegium stojącego na czele orderów i na straży honoru danego orderu, a więc najwyższych odznaczeń państwowych, stosować w odniesieniu do gremiów nadawczych wyróżnień odrębnej

kategorii i najniższego stopnia, jakimi są odznaki honorowe i medale honorowe. Dopuszczalne są natomiast inne nazwy, jak Komisja, Kolegium, Konwent, itp.

Wspomniano wyżej, że w przypadku odznaki honorowej, w uchwale ustanawiającej lub w regulaminie nadawania musi znaleźć się wskazanie sposobu jej noszenia, co oznacza, w którym miejscu przypinana jest do piersi (wymóg określony przepisem art. 6 ust. 1 ustawy). Zasadą jest, że odznaki na wstążkach nosi się **na lewej piersi**, po orderach i odznaczeniach państwowych, ale przed posiadanymi odznaczeniami państw obcych. Odznaki bez wstążek mogą być noszone na prawej lub lewej piersi. Ich miniatury, o ile są przewidziane, nosi się wyłącznie w butonierce na lewej klapie kołnierza ubioru z kołnierzem wykładanym lub na tej wysokości (butonierka, to dziurka z przecięciem, jak do zapięcia na guzik, dziś częściej markowana przeszyciem). W przypadku miniatur na wstążkach, nosi się je również po miniaturach orderów i odznaczeń państwowych. Służby mundurowe posiadają najczęściej własne przepisy regulujące sposób noszenia odznaczeń i wyróżnień, ale żadnych miniatur z zasady nie nosi się na mundurach, chyba, że są to mundury wieczorowe, do których można przypiąć miniatury, ale tylko na wstążkach.

Kolejnym załącznikiem do regulaminu, jest wzór dokumentu potwierdzającego nadanie, czyli odpowiedniego **dypłomu**, a w uzasadnionych przypadkach także legitymacji stwierdzającej prawo do noszenia wyróżnienia, o czym w dalszej części opracowania. Dokumentów tych nie opisuje się w regulaminie, odsyłając tylko do załącznika z wzorem graficznym. Ustalone warunki techniczne ich wykonania przekazuje się wprost wytwórcy.

Koniecznym załącznikiem jest jeszcze **formularz wniosku**. Winien zawierać tylko podstawowe dane dotyczące kandydata do wyróżnienia, ale przede wszystkim należy w nim przewidzieć odpowiednio dużo miejsca na uzasadnienie nadania.

Nie powinno się żądać od osoby zaproponowanej do wyróżnienia zgody na przetwarzanie danych osobowych. O takie oświadczenie, o ile będzie to konieczne, można wystąpić dopiero po nadaniu wyróżnienia. Tym bardziej nie można żądać oświadczeń o niekaralności. Wyróżnienia z założenia nadaje się osobom moralnie nieskazitelnym, za działalność publiczną nie budzącą wątpliwości, a przynoszącą korzyść danej społeczności. Nie można żądać składania oświadczeń lustracyjnych. Nie stosuje się także wymogu składania przez osoby przewidziane do wyróżnienia oświadczeń zawierających zgodę na uhonorowanie. Gdyby jednak wnioskodawca mimo wszystko chciał się upewnić, czy wyróżnienie zostanie zaakceptowane, to wywiad winien być przeprowadzony w sposób dyskrecyjny, poprzez osobisty kontakt, a nie przez składanie sformalizowanego oświadczenia. Należy jednak mieć świadomość, że każdy taki kontakt jest równoznaczny z wcześniejszym poinformowaniem osoby przewidzianej do wyróżnienia o czekającym ją zaszczycie, co w razie odrzucenia wniosku przez gremium opiniujące, stworzy dla obu stron kłopotliwą sytuację. Warto przypomnieć, że **nie zgłoszenie się po odbiór wyróżnienia, nie unieważnia nadania**. Osoba pozostaje wyróżnioną, a tylko zrezygnowała z dekoracji.

Po uzyskaniu pozytywnej opinii ministra o przedłożonym wniosku, w przypadku odznaki honorowej samorząd powinien następnie zwrócić się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej poprzez jego Kancelarię (Biuro Odznaczeń i Nominacji), o wyrażenie zgody na ustalony wzór odznaki honorowej oraz sposób jej noszenia (przepis ten zawarty jest w art. 6 ust.1 ustawy). Dopiero otrzymana przez samorząd zgoda Prezydenta Rzeczypospolitej na wzór odznaki i sposób jej noszenia, uprawnia do podjęcia uchwały o ustanowieniu wyróżnienia, kończącej cały proces legislacyjny. Z oczywistych względów medale honorowe, które nie są wyróżnieniami noszonymi, takiej zgody nie wymagają.

Należy mieć świadomość, że minister wydając swoją opinię o proponowanej odznace honorowej, jednocześnie przekazuje jej treść do wiadomości Kancelarii Prezydenta RP oraz właściwego wojewody. W ten sposób zarówno organ nadzorczy nad organami samorządu terytorialnego, jak i Kancelaria Prezydenta, są informowani nie tylko o opinii pozytywnej, ale także negatywnej.

Z powyższego wynika jednoznaczne stwierdzenie, że **odznaka honorowa, która nie uzyskała zgody Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na jej wzór i sposób noszenia, wyrażonej po uprzednim zaopiniowaniu przez ministra właściwego do spraw administracji na podstawie uchwały Komisji Heraldycznej, jest w świetle prawa wyróżnieniem nielegalnym**.

3. Rodzaje wyróżnień samorządowych – odznaka honorowa i medal honorowy

a) odznaka w polskim systemie odznaczeniowym

W polskim systemie odznaczeniowym obejmującym znaki przewidziane do noszenia, najwyższymi są **ordery**, bezpośrednio niższymi od orderów są **odznaczenia**, od których niższe są **odznaki**. Należy przy tym pamiętać, że odznaką – najniższą formą odznaczenia, jest wyłącznie odznaka honorowa, mogą bowiem być także odznaki organizacyjne i odznaki okolicznościowe; por. art. 2 ust. 1 pkt 2 i pkt 3 ustawy.

Odznaki okolicznościowe upamiętniają jakieś wydarzenie i przysługują zazwyczaj wszystkim jego uczestnikom. Nie mają zatem charakteru wyróżnienia, choć niekiedy mogą mieć jednak takie znamiona, czego przykładem jest dość popularny swego czasu Medal Pro Memoria. Ustanowiony decyzją z dnia 25 stycznia 2005 r. kierownika Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych jako odznaka okolicznościowa z okazji 60. rocznicy zakończenia II wojny światowej, rozdawany był przez ten urząd i w następnych latach, przez co stał się w istocie resortową odznaką honorową. Także ustanowiony zarządzeniem kierownika tego samego UKiOR z dnia 1 września 2011 r. i nadawany w miejsce poprzedniego Medal Pro Patria, też został sklasyfikowany jako odznaka okolicznościowa. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby i samorząd ustanowił odznakę pamiątkową, upamiętniającą jednorazowo jakieś wydarzenie, ale trzeba mieć wówczas świadomość, iż uprawnienia do niej może mieć bardzo liczna grupa miejscowej społeczności, chyba, że przewidzi się odpowiednie ograniczenia w jej regulaminie.

Odrębną kategorię stanowią nie wymienione w ustawie odznaki pamiątkowe jednostek (instytucji) wojskowych. Są one zaliczane do znaków Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej i pozostają pod szczególną ochroną prawa.

Trójstopniowy podział (ordery-odznaczenia-odznaki) w Polsce funkcjonuje tylko w odniesieniu do odznaczeń państwowych, a za takie uznaje się nadawane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej ordery i odznaczenia oraz odznaki honorowe nadawane przez kierowników państwowych urzędów centralnych. Zarazem wszystkie te wyróżnienia odróżniane są jedynie według przepisów, którymi zostały ustanowione, zawierających ich nazwę, opis oraz sposób noszenia. Nie istnieje natomiast inne, zewnętrzne kryterium, pewien specjalnie określony wygląd czy też zastrzeżony, odmienny sposób noszenia. Ilustruje to poniższy przykład.

Tylko wyższe klasy orderów (a **tylko ordery dzielimy na klasy**, co wynika z przesłanek historycznych), noszone są w sposób odmienny od odznaczeń i odznak, które mogą mieć z kolei **stopnie**, najczęściej trzy: złoty, srebrny, brązowy, co jest tradycją wykonywania ich dawniej z odpowiadających tym nazwom metali. Najwyższe – w większości państw pierwsze klasy orderów – zakłada się na tzw. wielkiej wstędze przewieszanej z ramienia przez pierś do boku, z odznaką orderową zawieszoną na niej na wysokości biodra. Ustawa określa, czy ma to być bok lewy (jak w przypadku Krzyża Wielkiego Orderu Odrodzenia Polski), czy też prawy bok (Order Orła Białego). W niektórych orderach innych państw klasą specjalną, traktowaną zwykle jako najwyższe wyróżnienie, jest łańcuch, zakładany na ramiona. Także drugie i czasami trzecie klasy, przy najczęściej stosowanym podziale orderu na pięć klas, nosi się odmiennie: przez mężczyzn (oraz kobiety w mundurach) na wstędze na szyi, natomiast przez kobiety – na wiązanej z wstęgi kokardzie, przypinanej wysoko na lewej piersi. Są to tzw. komandorie, choć w polskim Orderze Krzyża Wojskowego, Krzyż Wielki noszony jest na szyi tak samo, jak i Krzyż Komandorski. Ale już odznaki orderowe niższych klas, czwartych i piątych – w przykładowym Orderze Odrodzenia Polski jest to Krzyż Oficerski i Krzyż Kawalerski – przypina się na wstążce do lewej piersi, czyli tak, jak odznaki niższych od orderów odznaczeń, np. trzystopniowego Krzyża Zasługi, czy też odznak honorowych, których znaki, jak o tym była już mowa, mogą być też zawieszane na wstążkach.

b) kryterium kwalifikujące odznakę; ochrona prawna znaków wcześniej ustanowionych, łącznie z barwami wstążek

Podane przykłady wyraźnie świadczą, że kryterium kwalifikacyjnym, określającym czy dane wyróżnienie zaliczymy do orderów, odznaczeń, czy odznak honorowych, jest wyrażona w odpowiednim akcie legislacyjnym wyłączna wola ustawodawcy. W przypadku wyróżnień samorządowych polski ustawodawca, co prawda, zdecydował, że **mogą one być tylko w randze odznaki**, ale nie przesądził o ich formach, ani o sposobie noszenia – przypinane bezpośrednio do piersi czy zawieszane na wstążce przypiętej do piersi.

Zastrzeżeniem, skądinąd oczywistym, jest tylko warunek zawarty w art. 6 ust. 2 ustawy: odznaki kształtem i wymiarami **muszą wyraźnie odróżniać się od orderów, odznaczeń i medali ustanawianych na podstawie odrębnych przepisów**. Chodzi tu, co zrozumiałe, o ochronę prawną wzorów odznaczeń państwowych, ale także każdego innych, np. odznak organizacyjnych, wcześniej stanowiących.

Mimo braku formalnych zastrzeżeń ze strony ustawodawcy, projektowanym odznakom samorządowym nie można jednak nadawać form analogicznych do wyższych klas orderów, tylko dla nich charakterystycznych, czyli wspomnianych komandorii noszonych na szyi lub w damskiej odmianie – noszonych na kokardzie na piersi. Tym bardziej, bez narażenia się na śmieszność, nie mogą one otrzymywać formy odznaki zawieszanej na zakładanej przez pierś wielkiej wstędze. Tych tradycyjnych, **wizualnych wyróżników orderów – wielkiej wstęgi i wstęgi komandorskiej, nie można przyjmować, co trzeba wyraźnie podkreślić, dla najniższych w hierarchii wyróżnień, jakimi są lokalne odznaki honorowe**.

Należy natomiast pamiętać, że warunek zawarty w przepisie art. 6 ust. 2 ustawy dotyczy zakazu kopiowania wyglądu całej odznaki orderowej czy odznaczeniowej, czyli wraz ze wstążką, na której bywa zawieszana. **Wstążka jest zawsze, o czym mało kiedy się pamięta, integralną częścią każdego odznaczenia**. Dlatego też kolorystyka wstążki w powiązaniu z rodzajem tkaniny, z której ją sporządzono, nie może być dowolnie przejmowana.

Wyłączne prawo do powtórzenia wstążki w określonych barwach ma tylko ten ustawodawca, który wprowadził ją po raz pierwszy. Nie może więc tak się zdarzyć, że odznaka samorządowa zostaje zawieszona na wstążce powtarzającej barwy któregoś z odznaczeń państwowych. Np. jednobarwna wstęga z jasnobłękitnej mory jest oznaką konkretnego polskiego odznaczenia, najwyższego orderu Rzeczypospolitej – Orderu Orła Białego. Zbliżoną barwę chabrową miał z kolei nadawany w II Rzeczypospolitej Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Niektóre wstążki odznaczeniowe jednego i tego samego odznaczenia w zależności od daty ich produkcji wykonywano albo z mory, albo z rypsu. Przykładowo Medal za Długoletnią Służbę w okresie II Rzeczypospolitej posiadał biało-amarantową wstążkę z mory, obecna, po wznowieniu tego odznaczenia w 2007 r., wykonywana jest z rypsu. Jednakże w żadnym przypadku nie **można użyć wstążki odznaczeniowej już istniejącej, obojętnie z jakiej tkaniny została wykonana, ale o konkretnych barwach i kompozycji – paski, prążki, dla zawieszania na niej swojego wyróżnienia**. Byłby to nie tylko przejaw braku szacunku dla odznaczeń naszego państwa, ale i braku rozumienia znaczenia tych symbolicznych treści, które zawierają wstążki odznaczeniowe, nigdy nie będące przypadkowym zestawem barw.

Na podobnej zasadzie nie można kopiować wstążek, na których zawieszane są odznaki honorowe np. stowarzyszeń, bowiem tylko organizacje, które je wprowadziły, mają do nich prawo.

Z powyższego wynika, że użycie wstążki o istniejącej już kolorystyce będzie takim samym naruszeniem prawa, jak w przypadku powtórzenia wzoru odznaki na niej zawieszanej.

Zastrzeżenie kopiowania wzorów istniejących odznaczeń, dotyczy także odznaczeń historycznych. **Nie można dziś przejmować i powtarzać wzorów odznak wygasłych orderów, odznaczeń czy odznak i tworzyć z nich nowe odznaczenia**, zamieniając je np. w samorządowe odznaki honorowe. Ewentualne prawo ich wznowienia przysługuje bowiem wyłącznie tej władzy, która jest spadkobiercą dawnego organu stanowiącego dany znak (króla, prezydenta, sejmu). W dawnej Rzeczypospolitej król stanowił order i odznaczenia. W 1919 r. Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej będąc emanacją władzy Narodu przejął uprawnienia królewskie i przywrócił order nazwany *Virtuti Militari* (Order Wojskowy „*Virtuti Militari*”, od 1933 r. Order Wojenny „*Virtuti Militari*”, od 1992 r. nazwa pisana bez cudzysłowu) ustanowiony – jak to ujęto w ustawie restytucyjnej – „władzą królewską”. I tylko takie przypadki są uprawnione. Nadużyciem będzie także powtarzanie dewiz, czyli haseł występujących na odznakach dawnych odznaczeń, były one bowiem zawsze wyznacznikiem celów przyświecających przy ustanawianiu konkretnego odznaczenia.

Projektując dziś wyróżnienia trzeba zatem pamiętać o powyższych zasadach, a jeżeli projektant (grafik, medalier) przedłoży wzór będący powtórzeniem np. historycznej odznaki, i zaproponuje ją dla jednostki nie mającej do niej udokumentowanych praw, żadną miarą nie można dopuścić do przyjęcia takiego znaku. Klarowna pod tym względem sytuacja jest w Wojsku Polskim. Prawa do odznak pamiątkowych historycznych oddziałów wojskowych nabywają wyłącznie te oddziały

wojska, które dziedziczą tradycje swoich poprzedników potwierdzone specjalną decyzją Ministra Obrony Narodowej.

Z równie zrozumiałych względów, jak omówione, **nie wolno kopiować odznaczeń państw obcych**. Byłoby to w konsekwencji narażenie naszego państwa na konflikt dyplomatyczny.

c) medal honorowy

Wyjaśnienia wymaga jeszcze pojęcie **medalu honorowego**. Cytowany już wyżej art. 6 ustęp 2 ustawy zawiera przepis, że wprowadzane odznaki powinny odróżniać się od orderów, odznaczeń i medali ustanawianych innymi przepisami. Wymienienie na równi z orderami i odznaczeniami medali, tworzy z nich odrębną kategorię wyróżnień co oznacza, iż projektowane nowe odznaki **nie mogą powtarzać także wzorów istniejących medali**, czyli tego rodzaju wyróżnień, które zachowując swoje znaczenie szczytnej nagrody, nie są przewidziane do noszenia, a tylko do wręczania. I to te właśnie medale klasyfikuje się jako medale honorowe.

Powyższe wyjaśnienia są istotne, bo choć w ustawie stosuje się w zasadzie tylko termin „odznaka”, jedną z nowel dodano, że jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać „i inne symbole” (art. 3 ust.1 ustawy). Samorząd może zatem wprowadzić jako swoje wyróżnienie albo **odznakę honorową** (noszoną), albo tylko wręczany **medal honorowy**, albo rozbudowując swój system wyróżnień – obie formy. Można zatem wyróżniać współobywateli zarówno odznaką honorową, jak i medalem honorowym. Medal honorowy może także stanowić wyróżnienie powiązane z przyznaniem godności obywatela honorowego. Niekiedy do medalu honorowego dodaje się znak przewidziany do noszenia, najczęściej miniaturowy, unaoczniający nadane wyróżnienie. Znak taki to oznaka (nie – odznaka!). Odrębna oznaka może też być wizualnym znakiem przyznanego tytułu obywatela honorowego.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że termin „odznaczony” stosujemy wyłącznie w stosunku do nagrodzonych odznaczeniami. **Odznaki i medale to wyróżnienia**, zatem osoba fizyczna, czy też prawna nagrodzona odznaką honorową lub medalem honorowym, jest „wyróżniona”.

4. Projektowanie odznak

a) zgodność z zasadami heraldyki i miejscową tradycją historyczną

Przystępując do zaprojektowania odznaki honorowej, organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego winien pamiętać, na co zwrócono już uwagę wyżej, że należy to czynić w zgodzie z zasadami heraldyki i miejscową tradycją historyczną (art. 3 ust. 2 ustawy). Heraldyka, choć dziś jest nauką zajmującą się wyłącznie herbami, dała podstawy wyodrębnionemu z niej z czasem orderoznawstwu, częściej obecnie zwanym falerystyką, czyli nauce pomocniczej historii zajmującej się wszelkimi znakami wyróżniającymi i odróżniającymi. Ta świadomość ważna jest przy tworzeniu odznaki, bo przy jej projektowaniu dopuszczalne są właściwie wszystkie pochodne od godeł heraldycznych figury geometryczne i pod tym względem nie ma ograniczeń. Odznaka może być np. w formie krzyża o dowolnej liczbie ramion, owalnego medalionu, okrągłego, prostokątnego, kwadratowego lub romboidalnego medalu, czy różnopromiennej (nie – ramiennej!) gwiazdy. Wyobrażony symbol niekoniecznie musi być zamknięty opisaną formą i części znaku mogą wystawać poza jej obręb, natomiast elementy zawieszenia odznaki (jeżeli przewidywana jest wstążka, którą się przewleka przez takie zawieszenie), o ile traktowane są odrębnie, mogą mieć formy nawet fantazyjne, choć w przypadku zawieszenia np. w kształcie wieńca, będzie ono figurą regularną, kolistą lub owalną. Odznaka w zależności od sposobu jej noszenia może mieć widoczną jedną lub dwie strony: stronę licową (lico, awers) oraz stronę odwrotną (odwrocie, rewers). Tradycyjnie **stroną honorową jest lico** i tu umieszcza się wizerunek herbu województwa czy gminy. W praktyce obie strony mają znaczenie, ale tylko gdy odznakę zawiesimy na wstążce. Po prostu znak na wstążce można zaprezentować w każdej chwili, odwracając odznakę. W przypadku odznaki przypinanej bezpośrednio do ubioru, przy pomocy śrubki i nakrętki, bądź zapięcia agrafkowego, ważne jest tylko lico, a odwrocie może ewentualnie służyć pomocniczo do naniesienia na nim, wybicia czy też wygrawerowania, np. kolejnego numeru nadania.

Podobnie na licu umieszcza się przedstawienia portretowe, ale te ostatnie zawsze będą ustępować pierwszeństwa wizerunkowi herbu. Z wszystkich symboli samorządowych herb jest najważniejszym.

Wyróżnień nie podpisuje się, dlatego nie umieszcza się na nich żadnych napisów typu ODZNAKA, czy MEDAL HONOROWY ZA ZASŁUGI. Nie przeczy to umieszczeniu samego napisu, np. ZA ZASŁUGI DLA... czy też ZASŁUŻONEMU DLA... Taki napis, czy inne krótkie hasło

(stwierdzenie, sentencja) w języku polskim lub łacińskim, traktuje się jako dewizę wyróżnienia. Dewizę można umieścić na stronie licowej, choć nie jest to regułą i czasem stosuje się to na odwrocie. Należy jednak zwrócić uwagę projektantowi, że wszelkie napisy na odznace winny być majuskułowe, czyli pisane wielkimi literami (wersalikami). Jest to tradycja honorowania zasług na tablicach memoratywnych, dlatego nie należy godzić się na napisy minuskułowe (małymi literami – tzw. „pismo gazetowe”), które zawsze będą dysonansem na szczytnej odznace przypinanej do piersi.

Zgodność z zasadami heraldyki ma natomiast podstawowe znaczenie w przypadku użycia na odznace znaków heraldycznych – wizerunku herbu lub samego godła. **Herb i godło to istotne rozróżnienie terminologiczne**, którego niezrozumienie zaowocowało błędnym przepisem art. 28 ust. 1 Konstytucji RP. Otóż godłem jest sam znak heraldyczny występujący bez tarczy herbowej. Ten sam znak umieszczony w polu tarczy herbowej tworzy już herb. Tak więc godłem Polski jest biały ukoronowany Orzeł, ale tenże Orzeł na tarczy w polu czerwonym jest już herbem Rzeczypospolitej, zwanym w polskiej heraldyce, która stosuje nazwy własne herbów – Orłem Białym.

Wymóg uwzględnienia tradycji miejscowej odnosi się także do przestrzegania tradycji heraldycznej. Nie można czarnego Orła dolnośląskiego, albo czerwonego brandenburskiego, przedstawiać jako białego, bo będzie to fałsz historyczny. W pierwszych latach po II wojnie światowej często tak czynili polscy wygnańcy osiedlani na tzw. ziemiach odzyskanych. I czynili tak na ogół ze szlacheckich pobudek – chciano spolszczyć owe inne orły; niemniej był to fałsz. Warto pamiętać, że czarny orzeł dolnośląski czy także czarny, tzw. orzeł mieczowy pruski, są równie historycznymi orłami polskimi, jak białe orły wielkopolskie, małopolskie czy mazowieckie (czarny orzeł śląski to godło Piastów śląskich, czarnego orła mieczowego nadał Prusom król polski).

Chcąc zaznaczyć na odznace, że wyróżnienie nadawane jest za zasługi, należy pamiętać, że **symbolem zasługi jest wawrzyn** (laur) mający lancetowate liście przedstawiane niekiedy z kulistymi owocami, natomiast **liście dębu symbolizują męstwo**, stąd ani liście, ani same owoce dębu (żołędzie) nie nadają się do wykorzystania w emblematyce wyróżnień samorządowych, chyba, że występują jako godło herbowe w herbie gminy. Ich układ na projektowanej odznace nie powinien wówczas sugerować, iż jest to nagroda męstwa. O ile zamieszczone na odznace wizerunki godła herbowych winny ściśle odpowiadać przyjętemu wzorowi, to wszelkie inne znaki poddaje się stylizacji; dotyczy to zwłaszcza wspomnianego wawrzynu, lub innej rośliny, wykorzystanej do zdobienia.

b) projektowanie medali honorowych

Wskazane wyżej zastrzeżenia dotyczą głównie odznak. Nieco inaczej postępuje się przy projektowaniu medali honorowych, wspomnianych wyróżnień nie przewidzianych do noszenia. I tu obowiązuje zgodność z miejscową tradycją historyczną, a w przypadku użycia na medalach symboli związanych z daną społecznością, np. wizerunków herbów, musi to być zgodność z zasadami heraldyki, choć dopuszcza się tu możliwość stylizacji medalierskiej dostosowanej do całości wyrobu. Forma medalu może być natomiast całkowicie dowolna. Może to być klasyczny medal, a więc okrągły, dwustronny, ale także jednostronna plakietka o formach całkowicie nieregularnych, podyktowanych tylko inwencją artystyczną. Różny może być także materiał i wykonanie, np. srebro, brąz bity lub lany, tombak srebrzony czy złocony, zawsze jednak winien to być produkt artystyczny, który swym ewentualnym, zbyt daleko posuniętym nowatorstwem i ekscentryczną formą, nie naruszy zasad dobrego smaku. W każdym przypadku należy mieć na względzie, że ma to być wyróżnienie honorowe, którym dana społeczność będzie nagradzać zasługi. Nie można pozwolić na narażenie emitenta na niepochlebne uwagi.

W przypadku projektowania medalu, którym samorząd będzie chciał honorować nie tylko tzw. osoby prawne, ale także osoby fizyczne, można tylko dla nich przewidzieć odrębny, niewielki znak, który noszony na ubiorze będzie świadczył, że dana osoba została wyróżniona medalem honorowym. **Znak ten nazywamy oznaką (nie odznaką!)** medalu. W kompozycji oznaki wskazane jest sięgnięcie do symboliki użytej na medalu, a najprostszym rozwiązaniem jest powtórzenie w wersji zminiaturyzowanej lica medalu. Taką oznakę nosi się jak każdą inną miniaturę, czyli wpiętą w kłapę ubioru.

c) rola artysty-projektanta

Decydując o rodzaju wyróżnienia (odznaka honorowa, medal honorowy) i mając jego wizję, należy zwrócić się o zaprojektowanie znaku do profesjonalnego artysty grafika czy medaliera. Jest to bardzo

istotne, czy wyróżnienie będzie zaprojektowanym przez przypadkową, nie posiadającą plastycznego wycucia osobę, tuzinkowym, tanim znaczkiem, jakie często spotyka się przy różnych okazjach, czy też będzie małym dziełem sztuki medalierskiej, budzącym uznanie swą wyszukaną formą. Taką gwarancję daje artysta rzeźbiarz specjalizujący się zwłaszcza w tworzeniu małych form rzeźbiarskich, jednocześnie znający uwarunkowania wytwórni, bo ona wpływa na efekt końcowy wyrobu. Coraz bardziej powszechne programy komputerowe służące do projektowania utwierdzają każdego, mniej czy więcej obeznanego z komputerem użytkownika, że i jego produkt może być konkurencyjny. Jednakże praca taka nigdy nie zastąpi projektu opartego na autentycznej inwencji artysty ukształtowanego, dla którego program komputerowy jest tylko narzędziem do realizacji jego wizji artystycznej. Emitent planowanego wyróżnienia musi być świadomy społecznego odbioru tak zaprojektowanego znaku, dlatego koszty projektu nie mogą być jedynym kryterium zamówienia. Warto pamiętać, że istnieje także sprzężenie zwrotne pomiędzy ilością nadań, a znaczeniem odznaki. Ograniczona liczba nadań wpływa na wyższy walor odznaki. Jeżeli wyjątkowość (rzadkość) planowanych nadań, uda się połączyć z odpowiednim, pięknym kształtem plastycznym, przedsięwzięcie zakończy się sukcesem, i takie wyróżnienie będzie oczekiwanym i pożądanym, nie tylko przez miejscową społeczność.

d) rola wykonawcy

Na ostateczny rezultat będzie też miało wpływ komu zleci się realizację projektu artysty. Wykonawstwem odznak trudnią się najczęściej zakłady grawerskie. Zakład mający dłuższe tradycje i zatrudniający grawera (rytownika) o wysokich umiejętnościach, jest niewątpliwym gwarantem jakości wyrobu. Tylko wykonanie odznaki klasyczną metodą bicia, wymagającą sporządzenia uprzednio matrycy, daje rękojmię ostatecznego, pożądanego efektu. I tak jednak projektant (artysta plastyk, grafik czy medalier) w porozumieniu ze zleceniodawcą winien mieć zastrzeżony w umowie dozór autorski nad całością prac grawera.

Stanowczo natomiast należy odradzić zwracanie się o wykonawstwo do zakładów grawerskich posługujących się przy powielaniu zamiast tłoczenia odznak z matrycy, inną, ułatwiającą realizację projektu techniką. Jedynym atutem takich zakładów są tylko niższe koszty wyrobu. Choć zamówienie matrycy jest istotnie droższym wydatkiem, rytuje się ją przecież raz, i można jej używać przez wiele lat. Jak już wspomniano, odznaka regionalna, czy miejska jest niczym innym, jak wojewódzkim, powiatowym albo gminnym wyróżnieniem. Taka odznaka wykonana tradycyjnie jako tłoczona, wypukła, wieloczęściowa (minimum z dwóch nakładanych na siebie części), srebrzona lub złocona, o specjalnie dobranej patynie, ewentualnie wzbogacona emalią, będzie prezentować się zawsze szlachetniej i tych walorów nie zastąpi wyrób jednoczęściowy, płaski, jedynie lakierowany.

Obok wyspecjalizowanych zakładów grawerskich, wysoką jakość wyrobów wykonywanych tradycyjną metodą, gwarantuje także Mennica Polska SA (dawna Mennica Państwowa).

e) rodzaje mocowania (zawieszenia)

Swoje znaczenie ma także sposób mocowania odznaki. Należy unikać lutowania na odwrocie szpilki lub popularnego klipsu (zacisku na sztyfcie). Wymienione rodzaje zapięć można zastosować tylko w przypadku wykonywania odznaki również w miniaturze, czyli odznaki pomniejszonej (także oznaki medalu), do noszenia na ubiorze codziennym. Odznaka naturalnej wielkości powinna być przypinana bezpośrednio do piersi przy pomocy umieszczonej na odwrocie śrubki i nakrętki lub zapięcia agrafkowego, ewentualnie zawieszona na wstążce. Te ostatnie przypina się w momencie dekoracji tak, jak każde inne odznaczenie tego rodzaju, to jest przy pomocy zwykłej szpilki. Można także na górnym końcu wstążki zaprojektować rodzaj okucia czy ramki mającej na odwrocie zapięcie agrafkowe, albo przewidzieć specjalne zapięcie szpilkowe w kształcie odwróconej litery „U” wpiętej od góry w spodnią część zszytej już wstążki. Wówczas podczas dekoracji zapina się agrafkę lub wpina końce podwójnej szpilki w ubiór osoby dekorowanej. W zapięcie w kształcie litery „U” przylutowane do metalowej poprzeczki zaciśniętej na spodniej części wstążki, zaopatrzone są obecnie odznaki orderów i odznaczeń wydawanych przez Kancelarię Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Nie do przyjęcia jest projektowanie odznak zawieszonych bezpośrednio na metalowej poprzeczce, niesłusznie zwanej „baretką” i to obojętnie, czy poprzeczkę tę pokryje się emalią, czy obciążnie wstążką. Wbrew potocznemu mniemaniu, takie rozwiązanie jest obce polskim tradycjom odznaczeniowym i zostało wymuszone dążeniami do unifikacji wszystkich dziedzin życia

w tzw. obozie socjalistycznym. Jest bezpośrednim naśladownictwem sposobu zawieszania wyróżnień stosowanym w ZSRS, wprowadzonym w odznaczeniach sowieckich w 1938 r., rozszerzonym następnie na kraje tzw. demokracji ludowej, aż po Chiny. W Polsce pierwszy raz zastosowano je w 1950 r. w Odznace „Mistrz Sportu” i „Zasłużony Mistrz Sportu”. Metalowe poprzeczki ostatecznie wprowadzono do systemu odznaczeń państwowych PRL wraz z Medalem 10. lecia Polski Ludowej w 1954 r. i odtąd powielano w różnych odznakach typu „Zasłużony Górnik PRL” z 1955 r., czy „Zasłużony Trener” z 1985 r. Po odzyskaniu suwerenności z oczywistych względów nie stosuje się już tych obcych zawieszek dla tworzonych nowych wyróżnień.

Metalowych imitacji pomniejszonych wstążek wykonanych w emalii nie należy także stosować do miniatur odznak, które w oryginale noszone są na wstążce. Zawsze winna to być zmniejszona, w odpowiednich proporcjach, zwykła tkana wstążeczka.

f) indywidualizacja znaków

Podniesienie waloru wprowadzanego znaku można osiągnąć poprzez jego indywidualizację. Stosunkowo łatwo to uczynić zaopatrując nadawane odznaki honorowe w numery nadań, oczywiście powtarzane następnie w dokumentach towarzyszących nadaniu (dyplomie lub legitymacji). Numery (bite albo grawerowane) umieszcza się bezpośrednio lub w odpowiednio wyodrębnionym miejscu na odwrocie odznaki. Można także zastosować grawerowanie imienia i nazwiska wyróżnionego z ewentualną datą nadania. I te znamiona stosuje się na odwrocie, a w przypadku odznaki w kształcie zawieszanego medalu, dane te najlepiej wygrawerować na obrzeżu – popularnie, aczkolwiek błędnie – zwanym rantem medalu. Jest to cenne uzupełnienie znaku, dzięki któremu nawet po latach i bez dokumentów, będzie można zidentyfikować osobę wyróżnioną odznaką.

Podobnie jest w przypadku medali honorowych. Medal wręczony identyfikuje się z osobą wyróżnioną dopóty ta osoba jest jego dysponentem i potrafi się z niego wylegitymować, ale nic tak nie zindywidualizuje wyróżnienia, jak zaopatrzenie go w numer oraz w nazwisko wyróżnionego, najlepiej z datą nadania. Obecne możliwości techniczne grawerunku laserowego nie stanowią problemu i stosunkowo szybko można medal zaopatrzyć przed jego wręczeniem w odpowiedni napis; nie zwiększa to w zasadniczy sposób kosztów wytworzenia medalu. Taki napis imienny umieszcza się albo na licowej stronie medalu, albo na odwrotnej, natomiast jego numer wyłącznie na stronie odwrotnej medalu, ewentualnie na obrzeżu. Jeżeli na medalu z miejscem przewidzianym na nazwisko znajduje się napis „zasłużonemu” czy „za zasługi”, to imię i nazwisko wyróżnionego winno grawerować się w trzecim przypadku (*Janowi Kowalskiemu za zasługi dla Gminy.. 1 stycznia 20...*).

g) etui (pudełka-futerały)

Zarówno do odznaki, jak i medalu, winno się zamówić chroniące je etui. Jest to odpowiedniej wielkości zamykane pudełko chroniące odznakę wówczas, gdy nie jest noszona. Do odznaki na wstążce należy wykonać lub dobrać etui tej wielkości, by wstążka swobodnie, bez zaginania, mieściła się wewnątrz pudełka, i nie była podwijana pod odznakę. W przypadku medalu honorowego dwustronnego, celem prezentacji jego odwrocia w etui powinna znaleźć się wklejona jednym końcem wstążeczka podkładana pod medal i ułatwiająca jego wydobycie z lekko dopasowanego wgłębienia w dnie pudełka. Natomiast jednostronna plakieta może być już wcisnięta na stałe w odpowiednie zagłębienie wykrojone w dnie pudełka i ściśle dopasowane swą formą do kształtu plakiety.

Staranność wykonawstwa nawet tak prozaicznego przedmiotu, jak etui, ma znaczenie w ogólnym odbiorze każdego wyróżnienia. Dobrze jest, jeżeli kolory materiału, z którego etui jest wykonane, nie są przypadkowe, lecz mają odniesienie np. do barw gminnych czy wojewódzkich organu nadającego odznakę czy medal. Na wieczku etui z zewnątrz lub wewnątrz można wytłoczyć herb lub dewizę (sentencję) używaną przez miejscową społeczność, w żadnym wypadku nie może to być jednak orzeł państwowy; ten znak tłoczony jest na etui wyłącznie do odznaczeń państwowych.

h) dokumenty nadań

Nie jest obojętne, jaki dokument będzie towarzyszył wyróżnieniu. Jednocześnie z projektowaniem odznaki czy medalu, należy zatem zadbać o zaprojektowanie stosownego, uroczystego w formie dokumentu nadania. Zawsze winien to być odpowiedni dyplom, zarówno do odznaki, jak i wręczanego medalu. Warto zadbać o wykonanie go na specjalnym papierze, np. czerpanym czy żeberkowym, ewentualnie gładkim kartonie o odpowiednim kolorze (dobrze prezentuje się kolor ecru, odpowiadający

barwie kości słoniowej) ze starannie wykonanym drukiem, bez przesadnej dekoracyjności dobranego kroju pisma, które może być przez to nieczytelne. Szlachetna antykwia czy tzw. angielska pisanka będzie lepiej się prezentować, niż pismo gotyckie w powszechnym, ale prymitywnym odbiorze uosabiające „starożytność”. Nie należy także przesadzać z zastosowanymi zdobieniami, by dyplom nie zamienił się w krzykliwy druk reklamowy. Nie mniej starannie dyplom musi być wypełniony. Uwaga: nigdy długopisem! To narzędzie jest dość poślednim i wpisanie nawet na najpiękniej wydrukowanym dyplomie nazwiska wyróżnionego długopisem, psuje efekt. Nie jest to też narzędzie trwałe i po latach blaknie. Lepiej już, przy dzisiejszych możliwościach, całość tekstu nadania, łącznie z nazwiskiem wyróżnionego, drukować przy pomocy komputera, choć najbardziej szlachetnym w odbiorze będzie wypełnienie blankietu dyplomu starannym piśmem odręcznym, tuszem, lub choćby atramentem. Pióro zachowuje dzisiaj przez swój niepowtarzalny charakter pewne znamię szlachetności. Zresztą, im mniej ozdób, zwłaszcza wybieranych z zasobów programów komputerowych, tym dyplom będzie lepiej się prezentował, i być może, wyróżniony z przyjemnością zawiesi go u siebie w reprezentacyjnym miejscu. Natomiast tylko odznaka z racji jej charakteru znaku noszonego, niekiedy wymaga dodatkowo legitymacji. I nie jest to pomniejszony dyplom, tylko odrębny, uproszczony dokument, stwierdzający jedynie prawo do noszenia odznaki, w przeciwieństwie do dyplomu, który jest aktem potwierdzającym nadanie. Wbrew pozorom te dwa dokumenty nie są tożsame. Otóż wyróżnieniem w rozumieniu czynności, jest podjęcie przez organ uprawniony decyzji o wyróżnieniu (przyznaniu odznaki). I dyplom jest tego aktu uroczystym potwierdzeniem. Natomiast legitymacja jest zwykłym drukiem manipulacyjnym (stąd jej poręczny, książeczkowy kształt), wydawanym w celu wylegitymowania się przez wyróżnionego z prawa do noszenia odznaki, zwłaszcza wówczas, gdy posiadanie odznaki nadaje jakieś specjalne uprawnienia wyróżnionemu, ulgi, np. zniżki na przejazd gminnymi środkami komunikacji. Gdy tych ulg nie ma, to legitymacja jest w zasadzie zbyteczna. Oczywiście na obu dokumentach winna znaleźć się prawidłowa nazwa wyróżnienia, nazwa organu nadającego, nazwisko wyróżnionego i daty – wyróżnienia i wystawienia dokumentu. Uwaga: legitymację nie podpisuje osoba nadająca wyróżnienie, jej podpis obowiązkowo winien znaleźć się na dyplomie. Legitymację podpisuje natomiast osoba prowadząca ewidencję wyróżnień, przełożony odpowiedniej komórki w urzędzie.

Ostatnio szerzy się maniera pisania nazw wyróżnień w dokumentach nadań w całości tzw. wersalikami, czyli z użyciem samych wielkich liter. Jest to błąd, bowiem w ten sposób gubi się pisownię nazwy wynikającej z uchwały o wprowadzeniu znaku. Należy zatem pamiętać o konsekwentnym stosowaniu we wszystkich czynnościach kancelaryjnych związanych z wyróżnieniem nie tylko takiej samej pisowni (z użyciem wielkich i małych liter), ale zawsze takiej samej nazwy wyróżnienia. A zatem nie tylko w uchwale o ustanowieniu wyróżnienia i w regulaminie nadawania, ale i na dyplomie lub legitymacji, nazwa odznaki honorowej czy medalu honorowego musi być o tym samym brzmieniu.

Pamiętajmy, że na okładkach dyplomów i legitymacji do odznak samorządowych nie tłoczy się wizerunku godła państwowego, natomiast wskazane jest, by umieścić na nich odpowiednio herb województwa czy gminy (miasta).

i) właściwe nazewnictwo

Wspomniano już o tym wyżej, że istotne jest stosowanie adekwatnego dla danej kategorii wyróżnienia nazewnictwa. Równie odpowiednio określa się czynności samego wyróżniania. Odznaką honorową (medalem honorowym) wyróżniamy i stąd osoba (także tzw. osoba prawna) jest wyróżnioną. Odznaczamy natomiast odznaczeniem, a osoba, która dostąpiła odznaczenia, jest odznaczoną. Inaczej jest z orderami. Zgodnie z tradycją rozumienia tego łacińskiego terminu oznaczającego zakon, order to instytucja, zgromadzenie osób najbardziej w państwie zasłużonych, na których czele stoi przewodzący z tytułem wielkiego mistrza, mający do pomocy radę, czyli kapitułę. Członków takich zgromadzeń czyli orderów, mających swoje odróżniające je od innych nagród nazwy (w Polsce: Order Orła Białego, Order Wojskowy Virtuti Militari, Order Odrodzenia Polski, Order Krzyża Wojskowego, Order Krzyża Niepodległości i Order Zasługi RP), wyróżnia od pozostałych obywateli nadawana im odpowiednia odznaka przynależności, czyli odznaka orderowa i to ona potocznie zwana jest orderem. Dlatego nadanie orderu w istocie jest zaliczeniem w poczet kawalerów danego orderu z jednoczesnym nadaniem odznaki orderowej odpowiedniej klasy. Zaliczony do orderu staje się w ten sposób kawalerem orderu, kobieta – damą orderu, choć w polskim systemie odznaczeniowym ów tradycyjny kobiecy odpowiednik tytułu kawalera prawnie nie istnieje.

Z powyższego wynika, że na dyplomie do samorządowej odznaki honorowej (i w legitymacji do odznaki), a także na dyplomie do medalu honorowego piszemy wyłącznie o wyróżnieniu, a nie odznaczeniu, jak to się czasami błędnie zdarza. Mówienie zaś, że ktoś został kawalerem odznaki czy medalu w gminie, jest przejawem ignorancji i naraża na śmieszność zarówno wyróżnionego, jak i nadającego taki nieuprawniony tytuł.

5. Uroczystość dekoracji, postępowanie z nadaniami pośmiertnymi

Sam moment dekoracji wyróżnieniami powinien być zawsze starannie przygotowany. Wszelka improwizacja podczas uroczystej dekoracji osłabia wymowę otrzymywanego wyróżnienia. Ważne jest wszystko. Także dobór dnia nie może być przypadkowy. Jeżeli jest to medal honorowy miasta, wręczenie powinno mieć miejsce tylko w dniu święta miasta, a nie w obojętnie jakim dniu roku. W przypadku dekoracji odznaką wojewódzką może to być dzień święta narodowego. Odznaki te z zasady powinny być nadawane tylko raz w roku, a uroczystość powinna odbywać się w siedzibie organu nadającego. Medal miejski wręczać winien prezydent (burmistrz) miasta w ratuszu, w obecności rady z jej przewodniczącym, odznakę wojewódzką marszałek, w siedzibie sejmiku wojewódzkiego, może podczas uroczystej sesji. Za jedyny usprawiedliwiony wyjątek przyjmuje się sędziwy wiek lub przewlekłą chorobę wyróżnionej osoby, i tylko w takim przypadku wręcza się wyróżnienie poza urzędem.

Ważne, by wręczający występował z insygniami pełnionej funkcji (np. z założonym łańcuchem prezydenta miasta) i nie cedował swoich uprawnień na inne osoby, choćby były jego urzędowymi zastępcami. Wyróżniony ma prawo do odebrania wyróżnienia z rąk tego, kto jest najwyższym reprezentantem społeczności nadającej wyróżnienie.

Winno się także zadbać o odpowiednią dekorację sali, w której obok symboli jednostki samorządowej, nigdy nie powinno zabraknąć umieszczonych na pierwszym miejscu herbu i flagi Rzeczypospolitej. Dla przypomnienia, pierwsze miejsce to miejsce wyższe i po prawej stronie, przy czym strona prawa będzie dla patrzącego na symbole stroną lewą. Jest to tzw. zasada heraldyczna. Najprościej tę zasadę zapamiętać patrząc na wizerunek Orła Białego: w którą stronę ma zwróconą głowę, tam jest strona prawa, ważniejsza. A zatem wyżej, czyli na pierwszym miejscu zawieszamy wizerunek herbu Rzeczypospolitej, poniżej (miejsce drugie) herb danej jednostki samorządowej, natomiast flagę państwową ustawiamy pod ścianą na prawo od Orła (tam gdzie Orzeł patrzy) i tuż obok niej, ale z jej lewej (heraldycznie) strony, stawiamy flagę samorządową. Niekiedy wraz z herbem wieszany jest krzyż. Jest to jedyny znak, który może być umieszczony ponad herbem.

Jeżeli organizator zechce dodać jeszcze inną flagę, np. Unii Europejskiej, to wówczas kolejność prezentowania wymienionych weksyliów zmienia się. Najważniejsze, pierwsze miejsce, jest środkowe i te zajmuje polska flaga państwowa, na prawo od niej, czyli na drugim miejscu, znajdzie się flaga danej jednostki samorządowej, a na lewo, czyli na miejscu trzecim – flaga UE. Wszystkie określenia stron podajemy z pozycji, jak określono wyżej (tam gdzie Orzeł patrzy).

Mówiąc o fladze państwowej mamy na myśli wyłącznie flagę biało-czerwoną, o ustawowych proporcjach boków jak 5:8, bez herbu na białym pasie. Ta druga flaga z herbem, zwana ustawowo „flagą państwową z godłem”, której wzór jest identyczny z banderą cywilną używaną przez statki polskie, nie jest dopuszczona do powszechnego użytku w kraju. Służy polskim przedstawicielstwom dyplomatycznym w innych państwach, podnoszona jest w portach morskich i lotniczych. Wyjątkiem jest Wojsko Polskie mogące ją używać na terenie kraju, ale tylko w kontaktach międzynarodowych. Nie trzeba dodawać, że wszystkie flagi muszą być zawsze czyste i wyprasowane. Długość flag ustawionych w stojakach powinna być tak dobrana, by swobodnymi końcami nie dotykały podłoża.

Jest sprawą oczywistą, że począwszy od organizatorów, wszystkich uczestników uroczystości dekoracji wyróżnieniami obowiązuje strój wizytowy. Na wszelki jednak wypadek jego wymóg należy zaznaczyć w zaproszeniach (dopisek u dołu z lewej: Strój wizytowy). Dopuszczenie do udziału w uroczystości osób nieodpowiednio ubranych świadczy o braku szacunku dla własnych symboli. Dotyczy to również przedstawicieli mediów, niestety, nazbyt chętnie pojawiających się w ubiorach wywołujących w tych okolicznościach zażenowanie.

Podczas uroczystości, specjalnie dobrana osoba z dobrą dykcją, odczytuje najpierw treść dyplomu wyróżnionemu, potem inna osoba towarzysząca bezpośrednio dekorującemu odznaką (marszałkowi, burmistrzowi) przedstawia dekorującemu trzymając w obu rękach, aby zapobiec przypadkowemu

upadkowi, otwarte etui, a dekorujący wyjmując z niego odznakę i przypina wyróżnianemu zgodnie z przepisem przewidzianym w regulaminie odznaki. Następnie ta sama osoba towarzysząca wręcza wyróżnionemu, podany sobie dyplom, który może być albo w odpowiednich okładkach, albo już zwinięty w tubie (dobrze, jeżeli okładka lub tuba sporządzone są z analogicznych w barwie materiałów, co etui). Wyróżniony przekłada dyplom do lewej ręki i odbiera od dekorującego gratulację, a osoba towarzysząca dekorującemu, podaje na koniec wyróżnionemu zamknięte już, puste etui wraz z ewentualną legitymacją. Dyplomu, legitymacji, ani tym bardziej pudełka, nie wręcza osoba dekorująca.

Wręczając medal honorowy, czyli znak nie do noszenia, podaje się go w otwartym etui, otwarciem w stronę odbierającego, i tu wręczający podaje go wraz z etui, jako jego integralną częścią, natomiast z dyplomem do medalu postępuje się tak samo, jak podczas dekoracji odznaką.

Należy zadbać, by wraz z dyplomem zawsze przekazywać wydrukowany regulamin odznaki czy medalu. Może znajdować się w okładkach pod dyplomem lub wraz z nim zwinięty w tubie. Dekorowany ma prawo znać przepisy dotyczące otrzymanego znaku i jest to najważniejszy moment do przekazania ich wraz z wyróżnieniem.

Niekiedy podejmuje się decyzje o wyróżnieniu osoby zmarłej. Odznakę lub medal honorowy z dyplomem z adnotacją o nadaniu pośmiertnym (legitymacji w takim przypadku nie wystawia się), przekazuje się przedstawicielowi rodziny zmarłego podczas tej samej uroczystości, podczas której odbywa się dekoracja wyróżnionych. Z odznaką honorową postępuje się wówczas według opisanego wyżej sposobu wręczania medalu honorowego, tj. nie dekoruje się nią przedstawiciela rodziny zmarłego, ale tylko wręcza mu się odznakę w otwartym etui. Z tradycyjnych względów okazywania szacunku dla zmarłego, wręczenie wyróżnienia jego rodzinie winno poprzedzić dekoracje osób wyróżnionych, chyba, że podczas tej samej uroczystości odbywają się dekoracje odznaczeniami państwowymi. Wówczas one mają pierwszeństwo, a wręczeniem odznaki nadanej pośmiertnie poprzedza się tylko pozostałe dekoracje. O ile zdecydowano przekazanie wyróżnienia podczas uroczystości pogrzebowych, odznakę honorową można wówczas przypiąć do odrębnej poduszki odznaczeniowej. W żadnym wypadku nie dopina się odznaki honorowej do poduszki, na której już jest przypięta odznaka orderowa; odznaki orderów zawsze wymagają osobnych poduszek. Natomiast medal honorowy tylko wręcza się przedstawicielowi rodziny zmarłego. Żadnych wyróżnień nigdy nie kładzie się na trumnie.

6. Sposób noszenia

Odznaki pełnej wielkości nosi się wyłącznie na ubiorze wizytowym, podczas świąt regionalnych i państwowych, spotkań z głową państwa, w dniu dekoracji kolejnym odznaczeniem, itp. Występujący w mundurach, zakładają odznaki zgodnie ze swoimi przepisami mundurowymi. Zasadą jest, że odznaka honorowa regionalna zawieszona na wstążce, przypinana jest na lewej piersi, po wszystkich posiadanych odznaczeniach państwowych, a przed odznakami honorowymi stowarzyszeń i organizacji. Zawsze jednak przed każdym znakiem obcym, choćby były to odznaki orderowe. Po prostu dekoracje swego kraju mają w każdej sytuacji pierwszeństwo przed obcymi. Z kolei zwyczaj dyplomatyczny, który honoruje stanowisko nuncjusza, jako dziekana korpusu dyplomatycznego, ma odzwierciedlenie w tradycji przypinania odznaczeń papieskich przed innymi odznaczeniami państw obcych, ale i w tym przypadku każda krajowa odznaka honorowa będzie zawieszona przed odznaczeniem papieskim, noszonym na wstążce.

Odznaki honorowe przypinane bezpośrednio do ubioru, bez wstążek, w zależności od uchwalonego regulaminu zakłada się na lewą, rzadziej na prawą pierś, choć gdy nie nosi się żadnych innych, na ubiorze wizytowym pojedynczą odznakę można wpiąć do butonierki w lewej klapie ubioru. Natomiast do trzech odznak naturalnej wielkości (bez wstążek) można przypiąć, układając je na kształt trójkąta z najważniejszą wyżej, na lewej piersi, poniżej rzędu odznaczeń noszonych na wstążkach.

Butonierka jest jedynym miejscem służącym do noszenia miniatur. Obecnie rzadko spotyka się prawidłowo wykonaną butonierkę, to jest odpowiednio obrębianą dziurkę z odchodzącym od niej przecięciem. Częściej jest ona tylko markowana, ale chcąc poprawnie założyć jakąkolwiek dekorację, należy chociaż przekłuć w tym miejscu klapę ubioru. Nie przypina się żadnych znaków ani powyżej butonierki, ani poniżej, natomiast na wysokości butonierki można nosić w jednym szeregu dowolną liczbę miniatur jednocześnie, ale tylko odznak na wstążkach. Obowiązuje oczywiście ta sama kolejność, co przy zakładaniu pełnych dekoracji. Kolejność obowiązuje ta sama również wówczas, gdy miniatury

zamiast na wstążkach, nosi się na łańcuszku. Istotna uwaga: z miniatur posiadanych odznak honorowych przypinanych wprost do ubioru (nie na wstążce), można założyć w butonierce tylko jedną, tak jak normalnej wielkości. Dziś przepisy ubiorcze wprowadzane w służbach mundurowych, wbrew tradycji polskiego munduru zezwalają na noszenie miniatur także na mundurach, najczęściej na klapce lewej kieszeni. Nie jest to rozwiązanie prawidłowe. Według międzynarodowych zwyczajów miniatury orderów i odznaczeń na wstążeczkach lub na wspólnym łańcuszku, można nosić jedynie na mundurach będących strojem wieczorowym – frakach i półfrakach mundurowych, a takie są współcześnie wprowadzone w Wojsku Polskim.

Zawsze wskazany jest umiar w noszeniu posiadanych wyróżnień i zawsze staranne dostosowywanie się do okoliczności, które z nich i kiedy będzie się prezentowało. Jest to świadectwo naszej kultury.

Komisja Heraldyczna jako organ opiniodawczo-doradczy ministra właściwego do spraw administracji publicznej w zakresie opiniowania wzorów insygniów i symboli, o których mowa w ustawie o odznakach i mundurach, oczekuje od wnioskodawców występujących w sprawie samorządowych odznak (medali) honorowych, następujących dokumentów:

- 1) projektu uchwały organu stanowiącego jednostki samorządowej wyrażającej celowość wprowadzenia odznaki honorowej (medalu honorowego) oraz określającej wizerunek znaku;
- 2) projektu regulaminu określającego cel ustanowienia znaku, zasady i tryb jego przyznawania oraz sposób noszenia (używania, w przypadku medali nie przewidzianych do noszenia);
- 3) barwnego wzoru znaku z zaznaczoną skalą; dotyczy także ewentualnej miniatury proponowanego znaku; wskazane jest przedstawienie wzoru w skali 1:1, a dla lepszego uwidocznienia szczegółów, także w skali 2:1
- 4) barwnych wzorów dyplomu (legitymacji).

Powyższe zasady dotyczą także każdego innego wnioskodawcy występującego do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o ustalenie wzoru odznaki honorowej i sposobu jej noszenia. Kancelaria Prezydenta wymaga przedłożenia wraz z wnioskiem uprzedniej opinii Komisji Heraldycznej.

[opracował Tadeusz Jeziorowski, członek Komisji Heraldycznej przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji]

aktualizowane 12 grudnia 2018 r.

Dodatkowe informacje:

Grzegorz Latos, sekretarz Komisji Heraldycznej

tel. (+48) 22 601 44 07

e-mail: grzegorz.latos@mswia.gov.pl